

KAPITULLI V: Aspektet e krizës

Shumë historianë bien në një mendje se gjatë fundit të shekullit të 16-të Perandoria Osmane filloi të dobësohej dhe se rënia e saj zgjati më shumë se tre shekuj, deri në fund të shpërbërjes së perandorisë, në fillim të shekullit të 20-të. Të tjerë studiues, që nuk pajtohen me këtë tezë, përcaktojnë si fillimin e dobësimit të Perandorisë ose vitin 1683, kur rrethimi i dytë i Vjenës nga osmanët dështoi dhe kur Perandoria filloi të humbë luftërat dhe territoret në Europë, ose fillimshekullin e 19-të, kur Perandoria Osmane u përfshi si nga ana ekonomike, dhe nga ajo politike në sistemin botëror të mbizotëruar nga bota perëndimore. Tema e rënies së Perandorisë Osmane, edhe pse është trajtuar gjerësisht në studimet historike të shekullit të 20-të, nuk është diçka krejt e re. Kjo temë shfaqet shpesh në shkrimet e shekullit XVI – XVII, ku dijetarët osmanë argumentonin se ‘rendi i vjetër i mirë’ i ‘epokës së artë’ të Sulejmanit I (1520-1566) ishte shkatërruar nga trazirat dhe korrupsioni. Historianët e kanë hedhur poshtë këtë ide, duke e paraqitur si një mjet ideologjik të përdorur nga elita osmane në përplasjet e brendshme të saj. Studimet e kohëve të fundit nxjerrin gjithashtu në pah se Perandoria Osmane arriti ta kapërcente krizën e fundshekullit të 16-të dhe fillimshekullit të 17-të nëpërmjet një procesi modernizimi, monetarizimi dhe burokratizimi, i cili, në fakt, ishte i ngjashëm me ndryshimet që ndodhën në monarkitë më të rëndësishme europiane dhe aziatike të fillimit të epokës moderne. Kështu, këto studime mbështesin tezën se shekujt e 17-të dhe 18-të nuk ishin periudha të një rënieje të vazhdueshme, por periudha të një modernizimi të ndërlikuar, madje në shumë aspekte, ishin periudha zhvillimi dhe rritjeje.

Ky këndvështrim nuk përjashton praninë e elementeve të krizës. Popujt që jetonin në Perandorinë Osmane, sikurse dhe popujt e tjerë, në gjithë botën e fillimit të kohës së re ishin nën ndikimin e kufizimeve të ashpra dhe trysnive të mëdha. Para së gjithash, mbijetesa fizike ishte shpeshherë e pasigurtë. Të mbjellat ishin të pambrojtura ndaj katastrofave natyrore. Zjarret shkatërronin si pasurinë e vënë mënjanë, edhe mjetet e domosdoshme për ekzistencë; sëmundjet e papritura binin shpesh tek njerëzit, të cilët, nga ana tjetër, nuk kishin njohuritë apo mjetet e domosdoshme për t’i kuruar ato. Për shumicën e familjeve, taksimi ishte një sfidë e madhe. Luftërat e jashtme u bënë më të shtrenjta dhe dobësuan financat osmane. Për të rritur të ardhurat, autoritetet rritën taksat dhe zhvlerësuan paranë, megjithatë këto mënyra nuk mjaftuan për të balancuar buxhetin e perandorisë. Shitja e posteve zyrtare dhe ryshfetet e drejtpërdrejta ishin mënyra për të tërhequr kapitalin privat në funksionimin e shtetit, por ato bënë që të krijoheshin një varg lidhjesh të parregullta, të cilat u lejonin grupeve të vogla të zyrtarëve dhe ndërmjetësve të tyre të zhvatnin burime si nga shteti, ashtu dhe nga taksapaguesit.

Ky kapitull dokumenton shtjellimin e krizave të ndryshme dhe përpjekjet për të hartuar zgjidhje të mundshme për këto kriza. Njëra rrugëzgjdhje e mundshme ishte rivendosja e rendit të vjetër, ndërsa një tjetër ishte kërkimi i rrugëve dhe mënyrave për të braktisur sistemin osman. Burimet në këtë kapitull paraqitin një larmi zgjidhjesh të mundshme për krizat e ndryshme, sikurse dhe pasojat serioze të disave prej këtyre zgjidhjeve.

Va. Fatkeqësitë “natyrore”

V-1. Zia e bukës në Stamboll (1758)

Atë vit njerëzit erdhën në Stamboll, pasi në zonat e tjera kishte rënë zia e bukës. Kështu që zia e bukës

filloi dhe në kryeqytet dhe buka filloi të pakësohej. Përpara çdo furre buke qëndronin disa qindra burra. Ata i merrnin bukët gjysmë të pjekura. Njerëzit e moshuar, gratë dhe banorët e tjerë [rajatë]

mbeteshin të uritur. [...] Për këtë arsye, njerëzit filluan të blinin sasi të mëdha orizi. Si pasojë filloi të pakësohej edhe orizi. Duke patur parasysh se muaji i agjërit po afronte dhe se myslimanët nuk duhet të vuajnë gjatë këtij muaji, në muajin Shaban u lëshua një urdhër që i garantonte dy okë⁷⁰ oriz çdo personi. Megjithatë, ditën e fundit të muajit Shaban, disa qindra gra të liga u futën me forcë në dyqanin e një tregtari orizi, *zimmi*⁷¹. Njëra prej tyre nxori një thikë të madhe dhe sulmoi tregtarin *zimmi*. Ai u largua me vrap dhe ato filluan të grabitin orizin. Komandanti i jeniçerëve, Nalband Mehmet pasha, pasi mori vesh për këtë incident, shkoi në vendngjarje për të ndaluar grabitjen. Jo vetëm që nuk mundi ta ndalojë grabitjen, por gratë edhe e mallkuan dhe e shanë atë. Atëherë komandanti dërgoi korrierin e tij, Kuzuxhu Mehmet agën tek veziri i madh. Kur u kthye, Kuzucu Mehmet aga raportoi: “Kur shkova tek ai dhe i tregova ç’kishte ngjarë, ai ishte duke dëgjuar disa muzikantë. Nuk u shqetësua fare. Ai thjesht më tha të shkoja tek vendi në fjalë me rojen e jeniçerëve. Shkuam atje. Gratë sapo e panë, u shpërndanë”. Pas këtij skandali, ditën tjetër, komandanti i jeniçerëve u shkarkua nga detyra dhe roja i jeniçerëve [...] u emërua komandant. Falë erërave të forta, dy ditë më pas z barkuan anije të mbushura me oriz dhe kështu që pati përsëri oriz.

Şemdanizâde, f. 16-17.

Rezervat ushqimore të qyteteve shumë të mëdha si Stambolli shpesh varehin nga të mbjellat e provincave të ndryshme. Pavarësisht nga përpjekjet e autoriteteve osmane, periudhat e urisë dhe të panikut ishin të pamënjanueshme, dhe çonin drejt rritjes së çmimeve dhe trazirave publike, të cilat mund të shkaktonin edhe probleme në aspektin politik. Përgjatë periudhës së fillimit të kohës së re, grevat e urisë, shpesh të udhëhequra nga gratë, ishin të zakonshme jo vetëm në Perandorinë Osmane, por edhe në Europën Perëndimore,

Përshtetësi mekanizmat ekonomikë dhe psikologjikë të përdorur për të përballuar periudhat e krizave në Stamboll.

Pse ishin gratë pjesëmarrëset kryesore në grevat e urisë?

A do të kishin mundur ato të plaçkisnin dyqanin e një tregtari mysliman orizi? A do të kishin ndërhyrë autoritetet më shpejt dhe më me forcë në këtë rast?

V-2. Tërmeti në Stamboll (1766)

[...] në ditën e tretë, e cila ishte data 12 e muajit Zilhixhe dhe 14 e muajit maj, e enjte [...] gjysmë ore pas lindjes së diellit, një tërmet i madh filloi papritmas. Për shkak të forcës së tij, njerëzit i humbën të gjitha shpresat për jetën dhe ngrinë, pa bërë kurrfarë lëvizjeje. Të gjitha ndërtesat, njerëzit dhe kafshët u shkatërruan. Ata që shpëtuan, u penduan për mëkatet e tyre dhe iu rikthyen besimit. Pas katër minutash, tërmeti ndaloi. Pas largimit të tymit, u vu re se Xhamia e Pushtuesit ishte shembur plotësisht. Xhamia e sulltan Bajazitit dhe ajo e Mihrimahut ishin dëmtuar rëndë. Hani i shitësve të sheqerit, sheshi i faljeve [Dua Mejdani] në pazarin e mbuluar, sikurse dhe tregu i kapelebërësve dhe zona e Bezistanit ishin dëmtuar. Ishin dëmtuar gjithashtu edhe Pallati i Vjetër, muret e Stambollit [kalaja e Shtatë Kullave], Hani i Vezirit, Tregu i Sklleverve, si dhe hane dhe xhami prej tulle dhe guri, sikurse edhe disa shtëpi prej druri. Edhe disa prej ndërtesave në Galata dhe Uskudar ishin dëmtuar. Edhe ato ndërtesa që dukeshin të paprekura, kishin pësuar dëme që u vunë re më pas. Pallati i Ri, gjithashtu pësoi disa dëmtime në strukturë dhe mure. Doli se 4 000 njerëz vdiqën. Dhe meqë Stambolli ka formën e një trekëndëshi, nuk do t'i mungojnë tërmetet dhe zjarret.

Şemdanizâde, f. 85-86.

Përse xhamitë pësuan më shumë dëme se ndërtesat e tjera në Stamboll?

⁷⁰ Masë peshe osmane rreth 1.283 kg

⁷¹ Nënshetas jomyslimanë.

V-3. Murtaja në Bukuresht (1813)

Në muajin tetor, vdekja përfshiu qytetin, në mënyrë të paparë në asnjë vend tjetër. Qyteti dukej sikur do të shpërthente, kështu që ata u larguan dhe u shpërndanë nga t'i çonin këmbët. Vendi mbeti i shkretë. E çfarë mbeti për të parë? Ngado që të ktheheshe do të dëgjoje: "Largohu, hape rrugën, po kalojnë kujdestarët e kishës me të vdekurit", tetë ose ndoshta dhjetë të vdekur njëri mbi tjetrin, të ndjekur nga një turmë njerëzish të rrekosur dhe fëmijë që qanin. Këta të fundit u vinin kishtarëve pas nëpër lagjet e varfëra, derisa askush nuk mund t'i ndihmonte më me asgjë; dhe pastaj dergjeshin të vdekur në rrugë, derisa kishtarët e varrmihësit të vinin për t'i hequr me karrocet e varrimit. Ndërsa ne të gjallët, e konsideronim veten tashmë të vdekur dhe vinim vërdallë si të hutuar. Më pas, ata filluan të varrosnin njëri-tjetrin në kopshtet e tyre, derisa edhe këto u mbushën plot. Aty ku binte sëmundja, vetëm një ose dy nga dhjetë veta mund të mbeteshin gjallë. Nganjëherë nuk shpëtonte asnjë njeri. Dhe vetëm pak mbaheshin ende në këmbë; disa i kishin mbijetuar vetë sëmundjes, disa të tjerë prej natorës. Priftërinjtë vdiqën nëpër kishat e tyre. Disa të tjerë u larguan. Kishat e shenjta mbetën pa njeri që t'i drejtonte dhe njerëzve u thyhej zemra kur i shihnin

ato në këtë gjendje. Lagjet e varfra mbetën bosh. Vdekja ishte e tmerrshme dhe e pranishme kudo, nga gushti deri në janar. Pas janarit, epidemia filloi të shuhej, por asaj nuk i shpëtuan as familjet e mëdha, ndoshta përveç atyre bojarëve që u mbyllën brenda mureve të shtëpive dhe ruheshin me ushtarë. Ndërsa këtu në Bukuresht, si mund ta them, kishte njerëz që i varrosnin të vdekurit, por kishte raste kur qentë i hëngrën disa nga trupat e varrosur jo shumë thellë nëpër kopshte nga frika e sëmundjes. Si në fshatra, ashtu edhe në qytete, banorët që vdisnin i hanin qentë, se nuk kishte njeri që t'i varroste. [...]

Dhe nëpër spitale grumbulloheshin përgjithësisht me 100 trupa njerëzish të zhveshur, të rinj, pleq, fëmijë, të pasur e të varfër, dhe këta trupa fillonin e fryheshin. Më pas, ata hapnin gropa dhe i hidhnin trupat njëri mbi tjetrin, romët, bojarët, hebrenjtë dhe armenët, të gjithë në një vend.

Corfus, f. 340-341.

 Çfarë ndryshimesh kombëtare, shoqërore apo fetare kishin rëndësi në këto situata të skajshme? Ç'do të thoshte të ishte "i vdekur për së gjalli" në qytetin e pllakosur nga murtaja? Në ç'mënyrë "katastrofat" bënin që humanizmi të lihej mënjanë?

Vb. Kriza politike në Stamboll

V-4. Zgjidhjet që jepën në ditarin e Koçi beut për krizën e shtetit osman (rreth 1630)

E kam shkruar këtë trajtesë dhe ia kam dërguar të madhërisht sulltan, që ai të marrë vesh problemet dhe arsyet e ndryshimeve të kësaj bote, pasi duhet që me vullnetin e Zotit, t'u gjejë një rrugëzgjidhje. Në këtë mënyrë, sulltani mund të ndreqë gjërat. Duhet ta kemi të qartë, së pari, se baza për rregullin e perandorisë dhe të njerëzve janë rregullat fetare dhe ligji fetar, sheriati. Së dyti, sulltani duhet të trajtojë me mirësi dhe të kujdeset për të drejtat e të gjitha shtresave, të dijetarëve që merren me çështjet e nënshtetasve të cilët besojnë në Zot dhe të luftëtarëve që janë gati të japin jetën e tyre në luftë [gaza]. Gjithsesi,

ai duhet të ndëshkojë dhe t'i trajtojë ashpër të padenjët. Gjithashtu, ai duhet të vëzhgojë dhe të zbatojë ligjet e sultanëve të mëparshëm, të cilat janë ende në fuqi. Shpresohet që në këtë mënyrë gjërat të përmirësohen dhe të vihet rregull dhe të rivendoset prestigji i shtetit. Rendi i takon sultanit.

Koçi beu, f. 19.

Gjatë gjysmës së dytë të shekullit të 16-të dhe gjatë shekullit të 17-të, filluan të lëvrohen gjerësisht shkrimet politike osmane, në të cilat përshkruheshin shenjat e krizës politike dhe jepeshin sugjerime për përmirësimin e gjendjes. Megjithatë, shumica e këshillave përqendroheshin në masat që duhet të ndërmerreshin për të rivendosur 'rendin e vjetër' dhe jepnin pak zgjidhje praktike.

❓ A kishte lidhje këshilla e Koçi beut me shkaqet konkrete të krizës apo ishte tepër e përgjithshme? Ç'këshilla mund të kishin qenë më të përshtatshme?

V-5. Të dërguarit e princit moldav Kostandin Mavrokordati argumentojnë se në Stamboll është e nevojshme të korrupsionit shumë njerëz (1741)

Madhëria Juaj, ju na qortoni për dhuratat që kemi dhënë, por nuk mund t'ia kishim dalë mbanë nëse nuk do t'i kishim dhënë ato; megjithatë, nuk ishte e drejtë që të mos japim asnjë dhuratë, pasi jemi në një kohë kur si Porta e vezirit të madh, ashtu dhe të tjerët rrotull tij janë shumë të babëzitur; dhe gjithkush, madje edhe më pak i rëndësishmi prej tyre, është bërë si lubi. Kur të kërkojnë diçka, në fillim e bëjnë me butësi, më pas fillojnë dhe shajnë duke përdorur pushtetin e tyre, dhe në fund të kërcënojnë; kështu që është e pamundur të bësh ndryshe. Qeveri si ajo gjatë sundimit të Ibrahim Pashës⁷², nuk ka më tani në këtë Perandori; pas vezirit të madh, çdo zyrtar i lartë i pallatit të jashtëm

sillet si vezir i pavarur. Kryetari i lajmëtarëve [çauşbasha] është po aq i fuqishëm sa dhe zëvendësi i vezirit të madh [*kethuda*] dhe kreu i klerikëve [*reis*] është po njëjloj i fuqishëm. Ata që ndjekin vezirin e madh janë lubi sikundër ata që janë në pallatin e jashtëm: Hajatin e dini si është, zëvendësi i tij nuk e ka problem t'i flasë drejtpërdrejt agait të vajzave [*darisadet*]; ish sekretari [*iazegi*], Ali-efendiu, flet në vend të tij dhe gjithçka varet prej tij; Molla Esadi është kandidat për zyrën e *myftiut*, Pirizadeja është këshilltar privat, Kara Halif Efendizadeja është tepër i vlerësuar, Amegi ka shumë pushtet dhe është më i afërt me vezirin e madh sesa Çizrieli me aganë e vajzave. Pa përmendur këtu ata që janë më pak të rëndësishëm si Çauşzadeja, Saçirbeu dhe disa të tjerë, të cilët nëse nuk i paguajmë, do të pickojnë si grerëza dhe do të hapin plagë fatale.

Murgescu, f. 165-166.

❓ Krahasoni rekomandimet e Koçi beut me realitetin e përshkruar nga të dërguarit e princit moldav. A ishin ryshfetet një fenomen i rastësishëm apo një sistem më vete? A kishte mundësi të mos jepje ryshfete? Ç'rrezikojë nëse e bëje këtë?

Vc. Luftërat, kryengritjet dhe trazirat në popull

V-6. Fshatarët largohen drejt qyteteve (1665)

Banorët e fshatit Kokre dhe Gogjakovo në rrethit [kaza] e Prilepit dolën përpara gjykatës së shariatit bashkë me vojvodën Ibrahim, i cili është vojvoda i zonës [has] së Prilepit, njëra nga pronat e vezirit tonë të madh] [...] dhe deklaruan se fshatrat e zonës së sipërpërmendur janë të lira dhe askush nuk duhet të ndërhyjë atje. Gjithsesi, guvernatori i përgjithshëm [bejlerbeu], guvernatori [sanxhakbeu] dhe zyrtarët e tjerë, bashkë me shumë njerëz dhe kalorës të tyre, qëndrojnë atje dhe përveç se marrin ushqim falas, si p.sh. dele, qengja, mjaltë, vaj dhe prodhime të tjera, patën guximin t'u kërkonin fshatarëve para për taksat e papaguara [tekalif-i shaka], edhe pse

ata nuk e kanë të drejtën për të bërë një gjë të tillë. Për këtë arsye, nënshtetasit [rajatë] nga fshatrat Veperçani, Peshtani, Dunje dhe Kalen, që bëjnë pjesë në zonën e sipërpërmendur dhe jetojnë atje që nga kohëra të lashta, u larguan nga fshatrat e tyre më 1662, 1663 dhe 1664, dhe u vendosën në qytetet dhe fshatrat e rrethit [kaza] tonë. Vojvoda i tyre shkoi dhe u kërkoi të ktheheshin mbrapsht dhe pasi ata nuk pranuan, dërgoi një raport ku kërkonte të lëshohej një urdhër i drejtë.

Prandaj u lëshua ky urdhër, me kusht që në të ardhmen, këtyre banorëve të mos u bihet më në qafë për taksat e papaguara, pa patur një urdhër për këtë; banorët që u larguan nga fshatrat e sipërpërmendura dhe janë shënuar në regjistrat

⁷² Ibrahim pashë Nevsherhli, vezir i madh, 1718-1730.

[*defterët*] për zonën duhet të shpërngulen dhe të kthehen në fshatrat dhe vendet nga të cilat kanë ardhur dhe të vendosen sërish atje.

Odbrani, I, f. 282-283.

Përse u larguan fshatarët nga fshatrat e tyre? Si vepruan pas kësaj zyrtarët? A ishte i drejtë veprimi i tyre?

V-7. Kryengritja e Mehmet aga Bojaxhi-oglu-së në Qipro (rreth 1680)

[...] një histori e kryengritjes së agait të famshëm Mehmed Bojaxhi-oglu, që me sa duket ka ndodhur rreth 1680-ës. Këtë histori e kam dëgjuar drejt e nga zotëria i nderuar, zoti Benua Astier, konsulli i Francës, i cili deri këtë vit, 1788, në mënyrë dinjitoze ka drejtuar esnafin e nderuar të tregtarëve francezë në Qipro [...]. Këto janë fjalët e thëna prej tij: "Mësova diçka nga tradita popullore dhe mora gjithashtu informacion të çmuar nga goja e një turku të moshuar 97 vjeç dhe një greku pothuajse të së njëjtës moshë, të cilët kishin qenë të dy dëshmitarë okularë të një kryengritjeje që ka ndodhur në këtë ishull rreth 80 vjet më parë dhe ka zgjatur plot shtatë vjet. Atëherë Qiproja, ashtu si dhe Rodi dhe ishujt e Arkipelagut [Egjeut], qeveriseshin prej admiralit osman [*Kapudan pasha*]. Taksa vjetore [*haraçi*] që i detyrohej Portës mbledhej nga një mbledhës i veçantë taksash [*haraçxhi*]; *mai'ishet-i* mbledhej për admiralin; dhe taksa në natyrë [*nuzulî*] shkonte për llogari të guvernatorit që e kishte dërguar admiralin [...].

Agallarët e Levkosias, të cilët herë njëri, e herë tjetri nuk i paguanin këto detyrime, filluan të hahen e të grinden; më pas, ata rrokën armët dhe sulmuan njëri-tjetrin, derisa Mehmet aga Bojaxhi-oglu i mposhti të gjithë dhe u shpall udhëheqës i tyre dhe qëndroi si kryengritës për shtatë vjet. Ai i pagoi çdo vit mbledhësit të taksave të dërguar nga Porta shumë e caktuar, për të cilën deri në atë kohë mbledhësit të taksave i ishte dashur të lutej, dhe mbajti një pjesë për nevojat e veta. Ai caktoi si administratorë në çdo krahinë [*kazilik*] njerëz besnikë të tij. Kur Porta mori lajmin se aga Bojaxhi-oglu nuk pranonte të nënshtrohej, dërgoi

në Qipro me ushtri, Çolak Mehmet pashën, për të rivendosur rendin si më parë. Ata hynë në Levkosia, por pas disa muajsh, kur pashai u përpoq të vendoste nën kontroll Bojaxhi-oglu, kryengritësit e detyruan të largohej nga Levkosia dhe të tërhiqej në pronën [*çifligun*] e Qubat-oglusë, ku qëndroi bashkë me ushtrinë pa bërë asnjë lëvizje. U morën masa që lajmi për gjendjen në të cilën ndodhej ushtria të mos arrinte në ministri. Megjithatë, jo shumë kohë më pas, lajmi mbërriti atje dhe menjëherë iu dha urdhër Çifut-oglu Ahmet pashës të nisej nga Karamania për në Qipro me ushtri për të liruar Çolak Mehmet pashën, dhe të hiqte qafe udhëheqësin e kryengritësve. Ahmet pasha veproi siç ishte urdhëruar, zbarkoi në Akanthu, dhe marshoi drejt e në Kithraia, për të shtënë në dorë mullinjte, në mënyrë që kryengritësit të mos kishin mundësi të bluanin drithin dhe kështu të ndalonte furnizimet për në Levkosia, e cila ishte dhe qendra e kryengritjes. Aty qëndroi për dy muaj, dhe Çolak Mehmeti erdhi ta takonte. [...]

Qyteti mbeti pa bukë dhe pashai që kishte grumbulluar shumë forca dhe mendonte se askush nuk do të guxonte të dilte në krahun e kryengritësve, i propozoi Bojaxhi-oglusë që të tërhiqej, duke i dërguar një letër në të cilën i siguronte jetën. Kryengritësi, duke parë se pashai kishte më shumë forca në qytet, u arratis natën, bashkë me një grup rojesh të besuara, dhe shkoi së pari në Levkara dhe më pas në Levka, ku zëvendësi [*qehajai*] i pashait e zuri në befasi, vrau 28 vetë nga njerëzit e tij dhe zuri 32 të tjerë rob. [...] I ndjekur nga të gjitha anët nga trupat e pashait, në fshehtësi të plotë, ai u drejtua për në Amokostos, duke shpresuar se atje do të mund të gjente strehim, por para se të arrinte në kështjellë, portat ishin mbyllur dhe ushtria e pashait u hodh mbi të dhe ushtarët e paktë që i kishin mbetur. Ai mundi të largohej vetëm me gjashtë burra për në Pila, më pas në Larnaka, duke patur si qëllim të shkonte në Lemosos, por u kap në rrethin e Koilanonit dhe u soll në Levkosia, ku pashai e vari po atë natë. Në mëngjes, ai bashkë me ndjekësit e tij, u panë të ishin varur të gjallë prej mjekre në çengela. Kështu përfundoi kjo kryengritje pas shtatë vjetësh. Të gjithë mbështetësit e tij dhe disa udhëheqës të tjerë të kryengritjes u kapën dhe u vranë.

Qiproja nën regjimin turk, f. 32-35.

Cilat ishin alternativat e mundshme kur njerëzit ngrinin krye kundër Perandorisë Osmane? Ç'do të kishit bërë ju në vend të tyre? Krahasoni fatin e kryengritësve të ndryshëm në Perandorinë Osmane. Sa e mundshme ishte që të negocioje me autoritetet?

V-8. Raport, dërguar papës, lidhur me kryengritjen në Çiprovcit (1688)

Kjo thuhet për kryepeshkopin [katolik] e Bullgarisë, Joan Stefan Knezheviç dhe Georgi Pejaçeviçin: Pasi ishte bindur dhe nxitur nëpërmjet një letre personale nga perandori Leopold për të ndihmuar çështjen e krishterë, kryepeshkopi i lartpërmendur dërgoi, me trupat bullgare, kushëririn e tij, Georgi Pejaçeviçin, për në Karansebesh dhe Siklovar, për të takuar gjeneralin Veterani. Gjatë rrugës [Pejaçeviçi] u bashkua me ushtrinë serbe dhe bashkë me forcat e pricipatës së Vllahisë morën Orshovën dhe u prenë kokat pothuajse të gjithë turqve.

Por kur në vitin 1688, i lartpërmenduri Georgi, bashkë me trupat bullgare, katër kapitenët e Kopilovecit, katër të Çiprovecit dhe të tjerë, bashkë me Çakitë [husarët] donin të shkatërronin kullën e Tjokjolit⁷³, ata u tradhtuan nga një dezertor, dhe mijëra bullgarë u vranë në një betejë të përgjakshme e cila filloi pranë Kulovicës, në të cilën ata u shpartalluan tërësisht. Pas betejës, pjesa e mbetur e trupave u tërhoq nga Çiproveci dhe për njëfarë kohe, ata mbrojtën me sukses qytetin nga Tjokjoli, pa dashur të dorëzohen, edhe pse ai [Tjokjoli], duke përdorur faktin se ishte i krishterë, tentoi t'i joshte ata duke u premtuar poste dhe pasuri në Transilvani. Në fund, qyteti u mor nëpërmjet një sulmi nga turqit dhe hordhitë tartare që arritën atje. Çdo gjë u shkatërrua dhe u dogj, dhe njerëzit u vranë. Thuhet se pasuria e madhe e grumbulluar gjatë qindra vjetëve dhe që ishte shumë gjatë periudhës së gjatë të paqes u nxor nga qyteti me 100 karroca. Por asnjëri nga të krishterët atje nuk mund të shpëtonte gjë tjetër përveç jetës së tij, dhe ishin të paktë ata që ia dolën, sepse edhe kjo qe shumë e vështirë.

Spisarevska, f. 201-202.

Pasi osmanët u mundën në dyert e Vjenës (1683), ushtritë habzburgase pushtuan Budën (1686) dhe Beogradin (1688), duke krijuar idenë se rënia e Perandorisë Osmane në Europën Juglindore ishte e shpejtë. Komuniteti katolik rreth Çiprovcit në Bullgari u përpoq të përfitonte nga përparimi i trupave habzburgase, por kryengritja dështoi dhe ky komunitet u shkatërrua, ndërsa ata që shpëtuan u larguan në Vllahi dhe Transilvani.

Pse ngritën krye bullgarët? Përse Tjokjoli dhe trupat e tij të krishtera e shtypën kryengritjen bullgare?

V-9 Serbët largohen nga frika e përndjekjeve osmane (1690) – dëshmia e (Dhjakut) Atanasije Gjakon Sërbinit

Dhe serbët hipën në anije [...] Ishin rreth dhjetë mijë anije dhe të gjitha u larguan përpjetë rrjedhës së lumit Danub, dhe arritën në qytetin e Budës, i cili ishte nën sundimin e perandorit [habzburgas]. Dhe kështu Zoti lëshoi mbi tokën serbe të tri plagët nga të cilat Davidi përjetoi vetëm një në qytetin e tij: në fillim vdekje, pastaj shpatë dhe mbytje në ujë dhe skllavëri dhe uri të tejskajshme. Kështu që popullit serb nuk i mbeti rrugë tjetër, por të hante mish qeni dhe mishin e njerëzve të vdekur prej urie. E gjitha kjo ndodhi kur isha atje dhe sytë e mi kanë parë trupat e vdekur të serbëve gjithandej nëpër rrugët e Beogradit. Fshatrat dhe rrugët e tij ishin plot me të vdekur, të pavarrosur. Ata që kishin mbetur të gjallë në këmbë, ishin shpërfytyruar, nuk u kishte mbetur asnjë bukuri njerëzore, ishin nxirë nga uria dhe fytyrat u ishin bërë si ato të "etiopianëve". Ata vdiqën dhe vetëm më pak se një e dhjeta e tyre mbijetoi.

Agapova-Ilić, f. 134-135.

Në vitet 1688-1689, sikurse dhe bullgarët katolikë nga Çiprovcit, shumë serbë ortodoksë bashkëpunuan me habzburgët. Megjithatë, më 1690, osmanët edhe një herë fituan mbi ta dhe ripushtuan Beogradin. Në këto kushte, një numër i madh serbësh ortodoksë u arratisën dhe u vendosën në territore të kontrolluara nga habzburgët, duke gëzuar privilegje të mëdha [Slloveni dhe Hungari].

⁷³ Imre Tjokjoli, udhëheqës i qëndresës së fisnikërisë hungareze kundër habzburgëve. Me trupat e tij (kurucz), ai luftoi në krah të osmanëve në luftën e viteve 1683-1699.

 Përpiquni të veçoni pjesët ku Atanasije Sërbini i referohet Biblës dhe ato pjesë ku ai rrëfen historinë e tij. Cilat janë faktet e padyshimta historike?

V-10. Raport i guvernatorit të përgjithshëm venecian për Dalmacinë, në lidhje me ndikimin që Shçepan Mali kishte në Malin e Zi, 1767

Mjaftoi vetëm një letër e këtij reformisti, të ashtuquajtur Shçepan Mali, drejtuar banorëve të Malit të Zi, ku u bëhej thirrje që të bashkoheshin dhe të pajtoheshin me njëri-tjetrin, që këta të fundit të pranonin dhe t'i bindeshin kërkesës së tij... Nuk mund të mos bësh habi dhe mos ta admirosh këtë personazh i cili ka arritur një reputacion të tillë. Thjesht është e pakuptueshme se si një popull i lirë, i cili nuk njuh dhe nuk pranon asnjë rregull, papritur nuk i bindet më atij ligji që e konsideronte mbi çdo ligj tjetër në tokë a në qiell – ligjin e gjakmarrjes, thjesht nga shtypa e një letre. Fakti se ky popull la mizoritë, të cilat ishin aq shumë të ngulitura tek ai, është krejt i paimagjinueshëm. Sipas meje, respekti i këtij populli për dinastinë ruse është aq i madh sa që vetëm hija e saj mjaftoi për ta verbuar dhe për ta detyruar të ndryshojë natyrën e vet.

Petroviç, f. 93.

 Shçepan Mali sundoi në Malin e Zi nga viti 1767 deri në vitin 1773. Ai kishte ardhur në Malin e Zi nga Dalmacia në vitin 1766 dhe ishte mjek popullor. Në këtë kohë pati zëra në Malin e Zi që cari rus, Pjetri III (i cili u vra prej gruas së tij, Careshës Katerinë II), ishte gjallë dhe që ishte larguar nga Rusia. Shçepani pretendonte se ai ishte cari rus. Shumica e njerëzve e besuan atë dhe e pranuan si sundimtarin e tyre, sepse ai i shëmbëllente portretit të varur në një nga manastiret e Malit të Zi, të carit rus, Pjetrit III. Perandoria Osmane trembej se mos shfaqja e këtij të ashtuquajtur cari rus, mund të shërbente si shkëndijë për fillimin e një revolte në Ballkan dhe, për këtë arsye, dërgoi një ushtri me 50 000 vetë kundër Malit të Zi në vitin 1768, por pësoi disfatë. Qeveria ruse dërgoi në Malin e Zi në vitin 1769, princin Georgi Dologorukovin për të larguar Shçepanin. Dologorukovi dështoi në misionin e tij, pasi Shçepani gëzonte mbështetje të gjerë tek malazezët. Pashai i Shkodrës arriti që nëpërmjet shërbëtorit personal të Shçepanit, ta vriste atë në vitin 1773.

V-11 Kryengritja moldave kundër osmanëve (1711)

Dhe më pas princi Dumitrashko [Dumitrashkovoda] thirri bojarët e tij, ata që kishin qëndruar me të, mes të cilëve mund të përmendim kancelarin [logofatin] Nikolai Kostin, gjyqtarin [vornicin] Joan Sturcan, gjyqtarin Jordaki Rusetin, dhe Ilie Katargulin, mbajtësin e thesarit [vistiernicin], dhe u tha se kishte thirrur rusët dhe se ata ishin tashmë duke kaluar lumin Prut në Zagarance.

Kur dëgjuan këto fjalë, të gjithë bojarët u gëzuan dhe të lumtur i thanë princit [vodas]: “Është gjëja më e mirë që mund të bënit, madhëria juaj, sepse kishim frikë se do të dorëzoheshit tek turqit. Dhe ne kishim menduar, se nëse ju do të dorëzoheshit tek turqit, ne do t’ju braktisnim dhe do t’ju përulëshim rusëve”. Dhe tani ata ishin të kënaqur. Vetëm gjyqtari Jordaki Ruseti tha: “Ju keni marrë një vendim të nxituar, madhëria juaj, duke u kërkuar ndihmë rusëve. Do të kishte qenë më mirë të kishit pritur, madhëria juaj, për të parë se çfarë çmimi ka ndihma e tyre”. Princi Dumitrashko u përgjigj me këto fjalë: “Nuk kishte më kohë për të pritur, pasi kisha frikë se turqit do më kapnin. Shumica prej jush tashmë më kanë braktisur, ndërsa ju të tjerët nuk mendoni ashtu si unë”.

Më pas, princi Dumitrashko i hipi kalit dhe vajti të takohej me rusët në lumin Prut [...].

Më pas moldavët, sapo panë rusët dhe ngaqë ishin mësuar të plaçkitnin kur fillonin rrëmuajt, ca me urdhër e ca pa urdhër nisën t’i vrisnin e t’i kapnin robër turqit, në Jashi e në zona të tjera, kudo që mund t’i gjenin, në të gjithë vendin. Dhe iu morën paratë, pasuritë, kuajt, rrobat, qetë, delet, mjaltin, vajin dhe gjithçka tjetër që mund të gjenin. Dhe dyqanet e ushqimeve u zbrazën në rrugë, që edhe fëmijët të merrnin diçka. Edhe plakat morën rrush të thatë, fiq e kikirikë. Edhe ata turq që nuk i vranë, i çuan gjysmë të zhveshur si skllëvër tek princi. Disa prej tyre u strehuan nga shokët. Më pas, këta turq u shërbyen atyre që i strehuan.

Neculce, f. 540-542.

Lufta ruso-turke e viteve 1710-1711 zgjoi shpresat e ortodoksëve të Europës Juglindore, duke menduar se Pjetri i Madh (1682-1725), i cili kishte thyer Suedinë në vitin 1709, do të mund t'i çlironte nga sundimi osman. Princi moldav, Dimitrie Kantemiri (1693; 1710-1711) u bashkua me rusët, por nuk mundi të parandalonte disfatën e tyre përfundimtare në betejën e Stanileshtit (1711).

A i bindeshin plotësisht bojarët princit apo ata kishin planet e tyre politike? Krahasojeni këtë me burimin II-21.

Cilat ishin arsytet për dhunën kundër turqve gjatë kulmit të kryengritjes? A ishin dakord të gjithë moldavët e krishterë me dhunën e ushtruar? Cilat mund të kenë qenë arsytet që disa prej tyre i ndihmuan turqit?

V-12. Ditari i një oficeri habsburgas që përshkruan rrethimin e Dubicës (1788)

Më 22 gusht, beteja për marrjen e Dubicës ishte akoma më e ashpër. Loudoni⁷⁴ u habit nga qëndresa e atyre që mbronin qytetin e Dubicës, prandaj ai dha urdhër që qyteti të digjej. Në orën 11, nisën shpërthime vdekjeprurëse topash, që i vunë flakën qytetit. Menjëherë pas shuarjes së zjarrit nga ata që e mbronin atë, 24 njerëz u avitën në muret e qytetit, duke synuar të hidhnin një sasi me lëndë të djegshme në muret prej druri, por mbrojtësit i vunë re dhe i zbrapsën. Hedhja e lëndëve të djegshme vazhdoi edhe në datën 23 gusht. Për t'i penguar mbrojtësit në përpjekjet e tyre për të shuar zjarrin, filluan goditjet me topa në drejtim të qytetit. Kalaja e Dubicës u dogj përgjatë gjithë natës ndërmjet 23 dhe 24 gushtit dhe zjarri i topave vazhdoi papushim. Më pas, më 25 gusht, dy bateri, me tre topa secila, u vendosën pranë mureve të kështjellës. Zjarri u përqendrua në hyrjen e kështjellës dhe goditja me topa çoi në shkatërrimin e kështjellës së Dubicës. Por edhe pas kësaj, të rrethuarit nuk u dorëzuan. Beteja vazhdoi më 26 gusht, ku nga pas mureve të mbetur të kështjellës, mbrojtësit u përgjigjën me të shtëna armësh dhe topash. Ata që sulmonin qytetin,

⁷⁴ Komandati i ushtrisë habsburgase.

hapën zjarr me të gjitha mjetet. Më pas, rreth orës tetë të mëngjesit, të shtënat nga kështjella u shuan. Rreth orës nëntë, nga kështjella u dërgua dikush në shtabin e kampit austriak për të biseduar. Ai kërkoi armëpushim dhe austriakët pranuan. Në emër të trupave të garnizonit, ai propozoi t'u dorëzonte kështjellën, por me kushtin që mbrojtësit të lireshin të lirë të largoheshin. Austriakët nuk pranuan dhe kërkuan një dorëzim pa kushte. Burri kërkoi tri orë kohë për ta biseduar këtë me trupat e tij, çka iu lejua ta bënte. Pas tri orësh diskutimi, komandanti osman [beu] erdhi me tetë shoqërues dhe dorëzoi zyrtarisht kështjellën.

Kështjella e Dubicës, ose të themi më mirë, rrënojat prej guri, u pushtuan dhe ranë në duart e ushtrisë austriake.

Sljivo, p. 91-92.

A luftuan mirë osmanët në Dubicë? Gjithsesi, përse u dorëzuan ata?

V-13. Mungesa e sigurisë gjatë udhëtimit nëpër Shqipëri

Njëherë kaluam një çast drithëruës. Gjendeshim në një vend të sheshtë, kur papritmas, pas shpine u shfaqën gjashtë shqiptarë të armatosur gjer në dhëmbë. Ushtarët e pararojës u tërhoqën kapistrën kuajve dhe i kthyen mbrapsht, hoqën pushkët nga krahu dhe qëndruan mbi yzengji, gati për çdo të papritur. Mund të them se teksa këta malësorë afroheshin, dora ime kërkonte në xhep revolverin që kisha aty. Ushtarët u shpërndanë, sikur do bëheshin gati për të qëlluar. Por shqiptarët, edhe pse dukeshin si luftarakë, nuk kishin aspak qëllime të tilla. Madje u kënaqën nga frika që i pushtoi turqit, të cilëve as që ua hodhën sytë, edhe pse mua më buzëqeshën dhe më përshëndetën teksa kaluan.

Fraser, f. 237-38.

A favorizonte mbajtja në masë e armëve, zhvillimin e Europës Juglindore në shekujt e 18-të dhe 19-të? Argumentoni në mbështetje dhe kundër kësaj ideje.

V-14. Bastisja e Kazanlikut nga Topal Ibrahim (1809)

Një bastisje e tillë u krye nga kaçakët [*daglitë*] në prill të 1809-ës, në qytetin e Kazanlikut⁷⁵, nën udhëheqjen e Topal [çalaman] Ibrahimit, i cili në çastin që hyri në qytet [...] mblodhi prijësat [*ajan*] e zonës dhe kryetarin [*myftarin*] e banorëve [*rajave*] për të marrë vesh se sa taksa paguante qyteti dhe kujt. [...] Më pas, Topal Ibrahim u tha atyre se nuk do ta shkatërronte qytetin ose nuk do t'i vinte zjarrin, nëse ata do të mblidhnin të njëjtën sasi taksash për të dhe nëse do të dërgonin një lajmëtar të shpejtë në Stamboll për të ndërmjetësuar për një ferman me Sulltan Mahmudin, në mënyrë që ai vetë (Topal Ibrahim) të mblidhte taksat për dhjetë vitet e ardhshme.

[...] Por pasi mori paratë e mbledhura, Topal Ibrahim i tha kryetarit të qytetit, Stojan Nikolov: "Po të jap këtë letër (e cila ishte e hapur) për Mustafa Bajraktarin, i cili është tani vezir në Stamboll dhe nëse për 40 ditë ju nuk më sillni fermanin, do ta bëj qytetin shkumb e hi. Deri atëherë do të qëndroj këtu me njerëzit e mi dhe do të pres afatin. Ndërkohë, duhet t'i urdhëroni njerëzit tuaj të na ushqejnë me byrekë dhe pula. Shpresoj që e kuptove."

[...] Ditën kur skadoi afati i dhënë, Topal Ibrahim, i zemëruar tej mase që kryetari e kishte gënjyer, doli vetëm dhe vrau në rrugë me shigjetë Kristo Tomovin. Kjo u mor si sinjal për të vrarë të krishterët, të cilët ishin ngujuar brenda shtëpive të tyre.

Stambolski, f. 28-30.

Gjatë dekadave të para të shekullit të 19-të, mjaft udhëheqës ushtarakë, disa prej të cilëve kishin funksionin e taksa- mbledhësve, filluan të vinin sundimin e vet mbi disa provinca osmane, duke përfituar nga fakti se pushteti qendror u dobësua nga lufta me Rusinë dhe nga kryengritjet e jeniçerëve në Stamboll, dhe nuk mund të siguronin autoritetin e tij. Është ironik fakti se Mustafa Bajraktari, i cili kishte nisur karrierën e tij si *ajan*, në Bullgarinë Veriore dhe ishte bërë vezir i madh (1808), ishte vrarë në Stamboll, në nëntor të vitit 1808, pra 5 muaj para se Topal Ibrahim të dërgonte kryetarin e Kazanlikut tek ai.

? Shpjegoni mënyrën gjysmëligjore të plaçkitjes së përdorur nga Topal Ibrahim. Përse ai thjesht nuk e sulmoi dhe plaçkiti qytetin? A ishte ai një bandit i zakonshëm apo një njeri me ambicje politike? Cilat ishin dallimet ndërmjet vendasve të fuqishëm dhe kaçakëve?

V-15. Letër e Petar Petroviç Njegoshit, dërguar Josip Jelaçit⁷⁶ (3 qershor 1849)

Mbeta tejet i habitur nga letra juaj e datës 1 prill të këtij viti. Nuk ka patur asnjë sulm me armë nga ana e malazezëve në drejtim të Boka Kotorskas⁷⁷, madje edhe turbullira të vogla ka patur tepër rrallë, përveç rasteve kur njerëz të armatosur kanë prishur qetësinë familjare, gjëra që kanë ndodhur gjithmonë. Unë përherë jam sjellë ashtu siç po sillem edhe tani, po bëj të pamundurën që qetësia midis Bokas dhe Malit të Zi të ruhet e paprekur. Në çdo veprim jam udhëhequr nga interesat e Malit të Zi, dhe kam qenë i përkushtuar me një dashuri vëllazërore për ju qysh në fëmijërinë time. I dashur Imzot, i gjithë populli i Bokas do t'i konfirmojë fjalët e mia njëzëri.

Njegosë, f.135.

V-16. Ndërthurja e fatkeqësive në rrëfimin e mësuesit bullgar Todor nga Pirdopi, afër Sofjes (1815-1826)

Le ta dinë dhe të vrasin mendjen të gjithë ata që po e lexojnë ose po e dëgjojnë këtë histori, se çfarë donte të tregonte Zoti me zemërimin e tij tani, diçka që nuk ka ndodhur kurrë më parë, që nga krijimi i kësaj bote. Në vitin 1814, Zoti dërgoi një ndëshkim a murtajë nga lindja në përfundim dhe gjysma e njerëzve vdiqën. Kishte patur edhe më parë epidemi murtaje, por asnjëra prej tyre nuk kishte marrë kaq shumë jetë. Që atëherë deri më 1820, gjatë sundimit

⁷⁵ Qytet në Malet Ballkan, në Bullgarinë Qendrore.

⁷⁶ Guvernatori habsburgas (*bani*) i Kroacisë (1848-1859).

⁷⁷ Boka Kotorska quhej zona rreth gjirit të Kotorrit, sot pjesë e Malit të Zi, por që në vitin 1849, ishte pjesë e Dalmacisë së sunduar nga Austria.

të të mallkuarit Sulltan Mahmud⁷⁸, Zoti na dha paqe [...] Dhe në mars të viti 1821 u shfaq një djall nga Janina, i quajtur Ali Pasha, i cili ngriti krye kundër sulltanit. Sulltani grumbulloi një ushtri prej 500 000 vetash për të luftuar me të, por ishte e pamundur që ai të mposhtej, pasi kështjella e tij ishte shumë e fortë. Ushtria e sulltanit qëndroi atje për një kohë shumë të gjatë dhe dogji shumë fshatra dhe qytete, mori peng dhe vrau shumë të krishterë, çka çoi në rritjen e çmimit të miellit në 60 *gurush* për një *kile*⁷⁹. Kjo çoi drejt një urie shkatërruese mes njerëzve të varfër. Më pas, më 25 mars, u shfaq një tjetër djall nga Vllahia, Vllah beu⁸⁰, i cili mbledhi një ushtri, nisi një kryengritje dhe filloi të plaçkiste fshatrat. Më pas, nga të gjitha anët e Turqisë Europiane [Rumelisë] u dërguan ushtri për të luftuar kundër tij. Ata dogjën shumë fshatra përgjatë Danubit, sikurse dhe vranë dhe zunë rob shumë njerëz.

Më pas, i mallkuari sulltan dha urdhër dhe patriarku Grigori Nepitashi u tërhoq zvarrë nga kisha gjatë meshës dhe u var ditën e dytë të Pashkëve. Shumë njerëz u vranë atë ditë, disa u varën, ndërsa të tjerë u masakruan: 21 peshkopë dhe ndihmësit e tyre, murgj, priftërinj, dhjakë. Më pas, ata filluan të vrisnin të krishterët. Vetëm Zoti e di se sa të krishterë u vranë; ishin disa bullgarë, shumë grekë dhe shqiptarë [*arnautë*] – të gjithë të vranë në Stamboll. Gratë dhe fëmijët u mbytën në det.

Më pas, një ushtri doli nga Stambolli dhe u drejtua në More, ku vrau shumë njerëz nëpër fshatra. Banorët e Moresë u përpoqën të largoheshin nëpërmjet detit dhe u grumbulluan në një ishull, megjithatë shumë prej tyre u vranë atje.

Georgieva, Tzanev, f. 356-357.

Vlerësoni shpjegimin e dhënë nga Todori prej Pirdopi në lidhje me fatkeqësitë e ndryshme të fillimshkullit të 19-të. A jeni në një mendje me të?

V-17. Lutje drejtuar sulltanit për të emëruar Hysen Gradashçeviçin në postin e vezirit

Pashallarë, dinjitarë të përkushtuar të Portës së lartë, mësues, kadilerë, deputetë dhe studiues, si dhe njerëz të tjerë të mirë, kajmekamë, prijës, kapedanë, komandantë ushtarakë, bejlerë me trashëgimtarët e tyre, si dhe krerë të tjerë të pashallëkut, zejtarë dhe tregtarë, kryepleq fshatrash, si dhe shumë njerëz të tjerë, banorë të Sarajevës dhe rrethinave, e po ashtu edhe banorë nga i gjithë vilajeti i Bosnjës erdhën përpara Gjykatës së Sheriatit, dhe shpallën arsyen e ardhjes së tyre në këtë gjykatë, të formuluar si më poshtë:

“Në mënyrë që të arrihet paqja dhe siguria për robërit e Zotit, për të ndaluar trazirat dhe parandaluar kryengritjet, të cilat kanë filluar të shpërthejnë në Bosnjë, krerët dhe udhëheqësit e pashallëkut, si dhe të gjithë ne, të mbledhur këtu sot, kemi zgjedhur shkëlqesinë e tij, të nderuarin Hysen beun, ish-kapedanin e Kalasë së Gradaçacit në Bosnjë, si Vezir dhe Pasha. Këtë gjë e kërkon koha dhe situata në të cilën gjendemi, sepse veprat dhe morali i tij janë vlerësuar gjithmonë nga të gjithë. Të gjithë, të pasur e të varfër, kanë qenë të kënaqur me të, e kanë dashur dhe respektuar. Në mënyrë që të vendoset siguria e plotë dhe paqja si për të pasurit ashtu edhe për të varfërit, në mënyrë që në Bosnjë, në të ardhmen të parandalohen trazirat dhe kryengritjet, po i dërgojmë këtë petition Sulltanit të madhërishtëm, duke i kërkuar që të tregojë mëshirë ndaj robërve të tij dhe të miratojë zgjedhjen tonë dhe të caktojë Hysen beun në postin e përfaqësuesit të Portës së Lartë në Bosnjë dhe t’i japë titullin e Vezirit. Të gjitha krahinat e vilajetit të Bosnjës do të dërgojnë kërkesat e tyre. Vërtetësia e kësaj deklaratë garantohet prej kësaj gjykate.”

BDA, *Hatt-i Humajun Tasnifi*, N° 21148, 22154 li;

⁷⁸ Mahmudi II (1808-1839).

⁷⁹ Njësi mase osmane që luhetet në vende të ndryshme nga 25-400 l.

⁸⁰ Do të thotë ‘Princi i Vllahisë’; nuk është e qartë nëse i referohen Aleksandër Ipsilantit, i biri i një ish-princi të Vllahisë, i cili udhëhoqi kryengritjen greke kundër turqve, apo Tudor Vladimireskut (1780-1821), udhëheqësit të revolucionit në Vllahi, në vitin 1821.

V-18. Leopold Ranke shkruan për Hysen Gradashçeviçin

Boshnjakët e morën Kosovën lehtësisht dhe u pritën kudo si çlirimtarë; vetëm në Pejë hasën pak kundërshti prej shqiptarëve dhe trupave të vezirit të madh. Por trimi Ali pashë Vidajliçi, krahu i djathtë e i besuari i kapedan Hysenit, me shpejtësi arriti ta marrë Pejën. Veziri i madh, i cili ndodhej në Shkup, dërgoi një pjesë të trupave të tij për t'u bërë ballë boshnjakëve, por edhe këto trupa u thyen, dhe pas kësaj shqiptarët kaluan në anën e boshnjakëve. Sikur ushtria boshnjake të kishte vazhduar në këtë

mënyrë, do ta kishte çliruar Shkodrën dhe do të kishte bërë që lufta të merrte një rrjedhë të re. Por kësaj i druhej edhe veziri i madh. Ai synonte t'i bënte për vete boshnjakët, dhe me politikën e tij dinake, t'i bindte që të tërhiqeshin, prandaj dërgoi përfaqësuesit e tij për të dëgjuar kërkesat e tyre. Boshnjakët parashtuan tri kërkesa – pikësëpari, në Bosnjë të ruhej po ajo formë administrimi, pa bërë reforma; së dyti, që veziri i Bosnjës të zgjidhej gjithmonë prej radhëve të vendasve, çka do të thoshte të pranohej dhe të hidheshin bazat për pavarësinë e Bosnjës; dhe së fundi, që kapedan Hyseni, të caktohej menjëherë veziri i Bosnjës.

Ranke, f. 314-315

